

UDK
UDC
911.3:325.252NEKATERE NOVEJŠE RAZISKAVE
O MEDDRŽAVNIH MIGRACIJAH

Anton Gosar*

V dnevnem časopisju in drugih revijah so čedalje pogostejši članki o zdomskem vprašanju. V njih so prikazani rezultati raziskav, ki so jih o tej problematiki opravili v nekaterih raziskovalnih zavodih. Raziskovalne naloge o zdomstvu so v glavnem kompleksnejše zasnovane in zato kljub določeni enostranskosti omogočajo vpogled v to obsežno in večstransko zapleteno vprašanje. Večidel se ukvarjajo z migracijami, in to zlasti s tistimi, ki so usmerjene k iskanju delovnega mesta izven matične države, manj pa z drugimi selitvami. V zadnjem času se pa s temi problemi ne ukvarjajo več zgolj posamezne skupine v raziskovalnih zavodih, kot je to primer v geografskih inštitutih, temveč tudi posebni samostojni raziskovalni zavodi, ki delujejo kot družbenopolitične ali univerzitetne ustanove (15). Raziskujejo predvsem meddržavne migracije.

V Jugoslaviji je bilo doslej informiranje o delu teh ustanov in njihovih izsledkih na področju migracij še zelo stihijsko in neorganizirano. Zato želimo na kratko poročati o njih. Značilno za ta dela je, da so večidel nekompleksna, toda v detajlih zelo izčrpna. Rezultati, ki so bili zbrani na podlagi predhodnih raziskav, v glavnem temelje na selektivnem zbiranju publicističnega gradiva in na vzorčnih raziskavah v posameznih regijah, saj je zajemanje celotnega gradiva o zdomcih zelo zapletena in obsežna naloga, ki zahteva ne le čas, ampak tudi velika finančna sredstva. Dokaz, da je migracijska problematika čedalje obsežnejša, predstavljajo na primer tudi roki za izgotovitev posameznih raziskovalnih nalog, saj so v veliki večini primerov prekoračitve zastavljenih datumov za leto ali dve povsem vsakdanja stvar. Edino v državno-upravnih službah težijo k hitremu reševanju problemov in se pri tem opirajo na posamezne, že prej objavljene ali na hitro roko zbrane podatke. Le-ti so sicer aktualni, ne omogočajo pa kompleksnejšega reševanja problematike migrantov, ki je glede na čas in prostor različna (5, 17).

Na takih dolgoročno zbranih empiričnih rezultatih temelje maloštevilna dela o metodologiji in teoriji proučevanja novejših meddržavnih

* Univ. asistent, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000, Ljubljana, glej izvleček na koncu zvezka.

migracij. Največkrat so dela posvečena ugotavljanju trendov in iskanju rešitve za posamezen, aktualen problem (16, 4, 5) in veliko manj razmišljanju o predmetu proučevanja, njegovi opredelitvi ali terminologiji (15, 18).

Pri proučevanju literature o migracijah, posebno pa še zdomstva, se raziskovalcu najprej vzbudi misel, da bi bilo najbolje, ko bi proučil dela in mnenja glede na interese obeh nasprotno si stoječih družbeno-ekonomskih prostorskih struktur. Že pomen, ki jo beseda zdomstvo (manj beseda migracija) izraža, nas opozarja, da gre za praznjenje oziroma polnjenje različnih pokrajin (12). Odločitev o proučevanju eventualne medsebojne korelacije, ki jo ta zdomska migracija zahteva, ob postavitvi omenjenih dveh izhodišč ni več težka; odločiti se je le treba, katerima prostoroma bomo posvetili pozornost, da bi lahko medsebojno povezanost z migracijskimi tokovi definirali in jih včlenili v prostorsko-strukturne komponente. Za naše razmere, ki jih jugoslovanska družba ocenjuje kot emigracijske, kar za Slovenijo v celoti ne bi mogli trditi, saj je Slovenija dežela imigracije in emigracije, bi bilo zaželeno proučevanje v tisti pokrajini, ki izkazuje največjo koncentracijo jugoslovanskega delavstva v tujini (14). Obravnava literature o zdomstvu, njegovih posledicah, problemih in tendencah iz zornega kota delodajalske družbe v ZRN in emigracijske v Jugoslaviji se kar sama vsiljuje.

Pristop raziskovalnih institucij k proučevanju prostorske problematike zdomstva

I. V Jugoslaviji še nismo dosegli, da bi bile objavljene vse tekoče raziskave o zdomskem vprašanju. Morda je prav raznolikost pristopa k proučevanju zdomskega vprašanja vzrok, da posamezne republike obravnavajo raziskave o tem problemu vsaka na svoj način, saj je na primer različnost v ponudbi delovne sile, ki je eden od razlogov za iskanje sezonske zaposlitve v tujini, bistveno drugačna v Makedoniji in v AP Kosovo kot v Sloveniji. Bolj popolno in kontinuirano se z migracijskimi vprašanji za celotno območje Jugoslavije ukvarja le »Center za raziskave migracij«, ki deluje pri Inštitutu za geografijo Univerze v Zagrebu. Center je v seriji knjig »Migracija radnika« (izšlo 5 knjig) in v periodičnih zvezkih »Rasprave o migracijama« raziskoval in informiral javnost o delih na področju proučevanju zdomstva v tujini in doma. Njegova osnovna naloga je, da sledi tujim in domačim empiričnim raziskavam ter na podlagi teh poizkuša obravnavati jugoslovansko zdomstvo (2). Raziskave so tudi usmerjene k iskanju strukturnih podatkov o jugoslovanski zdomski delovni sili in o njihovih družinah na območju ZR Nemčije in Francije ter deloma v drugih deželah Zahodne Evrope (1, 10).

V Sloveniji se vrsta institucij ukvarja z zdomsko problematiko, vendar le parcialno in glede na svojo usmeritev. Morda je v raziskavah te vrste dosegla največ skupina raziskovalcev pri »Centru za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij« pri Fakulteti za socio-

logijo, politične vede in novinarstvo, ki je v trudapolnem delu zbrala bibliografske podatke o migracijah na Slovenskem in Jugoslaviji ter obdelala obenem tudi literaturo drugih, predvsem anglo-saksonskih, dežel o meddržavnih in ekonomsko pogojenih migracijah (20, 22). Od petih objavljenih biltenov trije vsebujejo bibliografske podatke oziroma navedbe o tuji literaturi. Dva zvezka prinašata razmišljanja o teoretskih in metodoloških postopkih kako proučevati migracije. Kljub sociološki zasnovi in terminologiji študije upoštevajo tudi prostor in njegove značilnosti (15, 19). Prav gotovo bo tako obsežna priprava v obliki bibliografije, pregleda literature ter ovrednotenja dosedanjih metodoloških izhodišč pri proučevanju migracijske problematike koristila ne le raziskovalni nalogi, ki jo center izdeluje pod naslovom »Slovenci v ZR Nemčiji«, ampak tudi drugim raziskovalcem, ki se ukvarjajo z migracijsko problematiko.

II. V ZR Nemčiji je sedemdeset znanstveno-raziskovalnih institucij prijavilo študije, ki se bolj ali manj ukvarjajo s problematiko zdomstva; med njimi je kar 6 raziskovalnih projektov, ki že v naslovu nosijo ime geografija (15). Pri pregledu tematike posameznih raziskovalnih projektov negeografskih institucij zasledimo v celi vrsti raziskav upoštevanje družbeno-geografskih vrednot in uporabo geografskih raziskovalnih metod, s katerimi žele rezultate in strukturne elemente svojih raziskav povezati s prostorom (21).

Pri pregledu del o migracijah v ZR Nemčiji preseneča, da se s spremembami socialnih struktur v četrtih nemških mest, v katerih živijo zdomci, s koncentracijo stanovanj zdomcev in z oblikovanjem njihovih četrti ukvarjajo poleg raziskovalcev geografske stroke, še sociologi, pravniki, ekonomisti, družbene službe in drugi. Vse to dokazuje, da je nujno potrebna kompleksna obravnava problemov »stanovanjsko okolje — mesto zaposlitve — rekreacijski prostor«, saj zdomci dajejo mestnim četrtim nove vrednosti, ki so često negativne in s tem spreminjajo ali celo degradirajo prvotno družbeno okolje (17). Pristop posameznih raziskovalcev k tem problemom je različen in ustrezno njihovi usmeritvi so tudi oblikovani predlogi za reševanje problemov. Vsi po vrsti pa ugotavljajo, da gre za iste socialno pogojene prostorske probleme, bodisi da gre za vpliv zaposlitve tuje delovne sile na nemško gospodarstvo (6, 7), ali pa za socioekonomske aspekte te zaposlitve (16, 8, 9), strukturno in prostorsko registracijo zdomcev, njihove stanovanjsko-delovne probleme (5, 17) ali za proučevanje problemov šolanja in asimilacije (4, 8).

Geografi v Berlinu, Bochumu, Kielu, Hannoveru in Münchnu se v okviru svojih doktorskih disertacij in projektov, ki jih financirajo mestne skupščine ali raziskovalne skupnosti ZRN, ukvarjajo s takimi in podobnimi perečimi problemi, ki jih zdomstvo vnaša v prostor. Geografsko proučevanje predvsem opozarja na družbeno-geografsko problematiko zaposlitve, ki se jo ponekod v nemških mestih obravnava kot izrazito sociološki problem (11, 17). Veliko je razprav, ki zdomce registrirajo glede na poreklo ter strukturo in to na širših regionalnih območjih (12, 18).

Cilji raziskav meddržavnih migracij

Interesi različnih družbeno-gospodarskih sistemov nujno vodijo k različnemu reševanju takšnega celovitega vprašanja, kot je imigracijska in emigracijska politika. V obeh primerih je proučevanje in reševanje dvotiren proces: na podlagi bolj ali manj intuitivnega poznavanja problemov in pa na podlagi različnih raziskav se družba odloči za takšno ali drugačno politiko. Krizno obdobje, kateremu smo priče, povzroča, da je reševanje zdomskega vprašanja pogosto enostransko (npr. v ZRN omejujejo zaposlovanje) in ne upošteva vseh že doslej razjasnjenih problemov.

Nedefiniran odnos družbe do migracijskega cikla zdomstva pri nas, predvsem pa do vprašanja vračanja oziroma reintegracije, pa lahko na drugi strani le ohranja *k o n f u z n o* situacijo na področju zaposlovanja ekonomske migracije nasploh. Zato naj bi bila vsaka raziskava trendov in zakonitosti v procesu meddržavnih migracij, njihovi prostorski razporeditvi, vzročnosti in perspektivnosti povezana z osnovnim vprašanjem usmerjanja in planiranja prostorskih zmožnosti v regionalnih enotah. Družbeno-politične oziroma regionalno-prostorske institucije, ki bi bile poklicane opredeliti stališča naše samoupravne socialistične družbe do zdomskega vprašanja, se zaenkrat lahko oprejo le na začetne raziskave ekonomskih migracij. Le-te žal upoštevajo predvsem ekonomsko-zaposlitvene ali gospodarske faktorje, manj pa jasniro vprašanja zakonitosti migracijskega cikla — odhajanje in vračanje — in s tem povezane spremljajoče elemente, kot so na primer neurbanizirana »črna« gradnja stanovanj, sprememba demografskih struktur zaradi odseljavanja ali vračanja (področja odmiranja — področja koncentracije), spreminjanje odnosa do zemljiške posesti in obdelave ipd.

Raziskovalna skupina pri »Centru za raziskavo javnega mnenja in množičnih komunikacij« si je zastavila morda najkompleksnejšo nalogo, kajti ne zadovoljuje se le z zbiranjem podatkov in obravnavo struktur, ampak jih poizkuša povezati in razporediti glede na sociološke skupine. Posebno pozornost so posvetili življenjskim in delovnim razmeram, vzrokom in motivom migracij, ekonomskim vzrokom zaposlovanja v tujini, odnosom med imigrantsko družbo in zdomskimi skupinami, hotenjem zdomcev po vključevanju v novo okolje in spremembam zavestne družbene in razredne pripadnosti (19).

Spremembe, ki jih pogojuje dvoje različnih družbenih sistemov in s katerimi se konfrontira emigrantska družba, ali posameznik, so v središču pozornosti te sociološke študije. Predstavljanje tako imenovanih konfliktnih situacij, ki jih zdomstvo v obeh družbenih sistemih ustvarja, in upoštevanje le-teh v okviru vsakdanjega prepletanja in prenosa miselnosti, motivacij in izkušenj v migracijskem toku, daje posebno vrednost delu Nika Toša o socioloških vidikih emigracije v ZRN. To delo bo letos izgotovljeno.

Objavljena dela Inštituta za geografijo univerze v Zagrebu, oziroma njihovega oddelka za migracije, so si za cilj raziskave določile prostor,

v katerega vnašajo empirične podatke, ki so bili zajeti ali s popisom prebivalstva ali z lastnimi anketami (2).

Pohvaliti je treba usmeritev inštituta v posredovanje naših izsledkov na tuje (1) in aplikacijo ter predstavitev raziskav in terminologije tujih raziskovalcev v srbohrvaškem jeziku. Geografi pa bi vseeno želeli, da bi več zvedeli o medsebojnem vplivu faktorjev in razmerah v kraju emigracije oziroma imigracije. Le-ti so velikokrat le omenjeni (deagrari-zacija, gradnja, kvalifikacijska struktura), niso pa niti podrobno niti kompleksno obdelani. Ta želja je gotovo smiselna, saj je center že do zdaj požel veliko uspeha pri publiciranju in prezentiranju zdomske problematike Jugoslavije v ZR Nemčiji. Center je tudi sodelavec pri projektu nemškega združenja za zunanjo politiko, ki v okviru »Fordove fondacije« proučuje zaposlovanje tuje delovne sile v ZR Nemčiji, vplive le-te na mednarodne odnose ter vzroke in motive za ekonomsko migra-cijo, vplive na ekonomske, socialne in politične razmere v deželi emigri-ranja itd. (13).

Cilji v geografskih raziskavah so resda ponekod še vedno omejeni samo na prikazovanje trenutne situacije v regijah emigracije ali imigra-cije in se zadovoljujejo z nepovezanim naštevanjem različnih vzrokov in vplivov, vendar je čedalje bolj čutiti tudi težnjo h kompleksnosti. Ta se zaenkrat kaže šele v vrednotenju družbeno-geografskih razmer. Upravičeno pa lahko pričakujemo, da bodo obravnave sčasoma zajele vse prostorske spremembe, ki jih prinaša zdomstvo.

Medtem ko so bile zadnje jugoslovanske študije migracij v bistvu enostranska predstavitev zdomstva, se nekatere geografske raziskave posameznih raziskovalnih centrov v ZRN že približujejo celovitemu obravnavanju prostorskih problemov in sicer zaenkrat iz dveh zornih kotov.

Prva skupina raziskav proučuje mobilnost, gostoto, sociološke spre-membe in osnovne funkcije življenja (*Daseinsgrundfunktionen*) v mestnih četrtih, ki so poseljene z zdomci. Druga skupina raziskav pa obravnava socioekonomske in demografske strukture glede na širšo mestno regijo ali deželo in jih tesno povezuje z integracijskimi možnostmi, zaposli-tvenimi kapacitetami, šolsko problematiko in drugimi elementi, ki sestav-ljajo prostorsko pomembne faktorje v predelih poseljenih z zdomci.

Literatura — Bibliography

1. Ivo Baučić: Porijeklo i struktura radnika iz Jugoslavije u SR Ne-mačkoj, Radovi Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, Serija: »Migra-cije radnika«, Knjiga 1, Zagreb 1972.

2. Ivo Baučić: Radnici u inozemstvu prema popisu stanovništva Jugo-slavije 1971, Radovi Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, Serija: »Migracije radnika«, Knjiga 4, Zagreb 1973.

3. Bayerisches Staatsministerium für Arbeit und Sozialordnung: Aus-ländische Arbeitnehmer in Bayern, München, 1973.

4. Oskar Beck: Gastarbeiter in Gesellschaft und Recht, Band 108, Mün-chen, 1974.

5. Maria Borris: Auländische Arbeiter in einer Grosstadt, Eine empi-rische Untersuchung am Beispiel Frankfurt, Frankfurt, 1973.

6. Bundesanstalt für Arbeit: Beschäftigung ausländischer Arbeitnehmer, Repräsentativuntersuchung 1972 über die Beschäftigung ausländischer Arbeitnehmer im Bundesgebiet und ihre Familien- und Wohnverhältnisse, Nürnberg, 1973.
7. Bundesanstalt für Arbeit: Überlegung zu einer voranschauenden Arbeitsmarktpolitik, Perspektiven der Arbeitsmarktpolitik, Nürnberg, 1974.
8. Deutsche Gesellschaft für Bevölkerungswissenschaft: Die Ausländer in der Bundesrepublik Deutschland, Arnoldshaim/Taunus 1972.
9. Jürgen Franzen: Gastarbeiter — raumrelevante Verhaltensweisen, Examensarbeit im Fach Geographic, Kiel, 1973.
10. Mladen Friganović; Mirjana Marokvasić i Ivo Baučić: Iz Jugoslavije na rad u Francusku, Radovi Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, Serija: »Migracije radnika«, Knjiga 3, Zagreb, 1973.
11. Siegmur Geiselberger: Schwarzbuch — ausländische Arbeiter, Frankfurt, 1973.
12. Karl Heinz Hottes, Michael Pötke: Herkunft und Verteilung ausländischer Arbeitnehmer im Ruhrgebiet und im Bergisch-Märkischem Land, Bochum 1973.
15. Institut für Arbeits- und Berufsforschung der Bundesanstalt für Arbeit: Forschungsdokumentation, Erlangen — Nürnberg 1974.
14. Vladimir Klemenčič: Prostorska diferenciacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva, Geografski zbornik, XII, str. 137—220, Ljubljana 1974.
15. Peter Klinar: Nekaj teoretičnih izhodišč za sociološko raziskovanje migracij, Projekt: Sociološki vidiki migracij, slovenski delavci v Zvezni republiki Nemčiji, Bilten 2, Ljubljana, 1973.
16. Marios Nikolankos: Politische Ökonomie der Gastarbeiterfrage, Migration und Kapitalismus, Hamburg 1973.
17. Stadtentwicklungsreferat der Landeshauptstadt München: Kommunalpolitische Aspekte des wachsenden ausländischen Bevölkerungsanteiles in München, Problemstudie, Arbeitsberichte zur Fortschreitung des Stadtentwicklungsplans Nr. 4, München 1972.
18. Franc Stare: Jugoslovanski delavci v Stuttgartu in okolici, Projekt: Sociološki vidiki migracij slovenskih delavcev v Zvezni republiki Nemčiji, Bilten 6, Ljubljana 1973.
19. Helmut Schrettenbrunner: Gastarbeiter, ein europäisches Problem aus der Sicht der Herkunftsländer und der BR Deutschland, Frankfurt 1971.
20. Niko Toš: Jugoslovani v ZR Nemčiji — sociološki vidiki emigracije in vračanja, Projekt: sociološki vidiki migracij slovenskih delavcev v Zvezni republiki Nemčiji, Bilten 1, Ljubljana 1973.
21. Niko Toš: Bibliografija slovenskih in srbohrvaških tekstov o migraciji, Projekt: sociološki vidiki migracij slovenskih delavcev v Zvezni republiki Nemčiji, Bilten 5, Ljubljana 1973.
22. Niko Toš; Silva Meinović; Sergej Svava: Bibliografija tuje literature v zvezi z raziskavo o socioloških aspektih zaposlovanja v ZR Nemčiji, Projekt: Sociološki vidiki migracij slovenskih delavcev v Zvezni republiki Nemčiji, Bilten 5, Ljubljana 1973.

SOME NEW GEOGRAPHICAL RESEARCH ON INTERNATIONAL MIGRATION

Anton Gosar

(Summary)

The foreign workers problem has a need for a detailed geographical study because of transformation elements brought to a region with the influence of such migration process. In German Federal Republic and partly in SFR Yugoslavia geographers have started a general study of differences in the urbanisation caused with the foreign labour mobility. At the beginning they have only located the foreign labour structure in the imigrant and emigrant country. The sociogeographical problems brought to this regions have not been intensive studied yet.